

ОСОБЛИВА РОЛЬ ЙОРДАНСЬКОГО ХАШИМІТСЬКОГО КОРОЛІВСТВА НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

У статті проаналізовано історичні чинники формування та сучасна роль Йорданського Хашимітського Королівства у системі міжнародних відносин на Близькому Сході в умовах трансформації Близькосхідної регіональної системи. Увагу приділено впливові трансформаційних процесів на зовнішню політику Йорданії.

Ключові слова: Близький Схід, роль Йорданії, зовнішня політика Йорданії, арабсько-ізраїльський конфлікт.

Наукове осмислення сучасних світових політичних процесів неможливе без урахування проблем Близькосхідного регіону. З розпадом біполярної моделі міжнародних відносин там відбуваються значні зміни в геополітичній ситуації, активна зміна архітектури міжнародних відносин, яка сьогодні входить у свою кульмінаційну фазу. Сучасні політичні та воєнні конфлікти, які є невід'ємною складовою цих процесів, внутрішній конфліктний потенціал регіону призвели до появи нових світових і регіональних загроз.

Складність політичних процесів, що відбуваються в цьому регіоні, та залучення до них великої кількості зовнішньорегіональних держав потребує як від України, для якої значення Близького Сходу в структурі її стратегічних інтересів об'єктивно має тенденцію до зростання, так і від Йорданії як впливової регіональної держави створення відповідних стратегій з врахуванням змін в архітектурі регіональних міжнародних відносин, які сьогодні входять у свою кульмінаційну фазу.

Усе це робить комплексний аналіз трансформації ролі Йорданії в Близькосхідній регіональній системі міжнародних відносин надзвичайно актуальною науковою темою. Крім того, можливість врахування основних результатів цього дослідження в процесі концептуального оформлення та практичного здійснення близькосхідної політики України надає йому важливого практичного значення.

Основною метою цієї роботи є комплексний аналіз місця Йорданії у Близькосхідній регіональній системі міжнародних відносин з урахуванням особливостей їхньої її трансформації. Відповідно до сформульованої мети визначено наступні завдання:

- виявити основні фактори, що зумовлюють трансформацію ролі Йорданського Хашимітського Королівства в регіональній системі міжнародних відносин;

- визначити особливості позиції Йорданії в арабсько-ізраїльському конфлікті і представити висновки щодо можливої ролі Йорданії в процесі врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту.

Міжнародні відносини на Близькому Сході аналізуються в працях арабських, західних та українських дослідників. В українській міжнародно-політичній науці цими проблемами плідно займаються такі дослідники, як В. Гура, О. Копсель, Б. Парахонський, Ю. Скороход, В. Швед та ін. Необхідно зазначити, що поза увагою дослідників залишилось таке питання, як визначення місця Йорданського Хашимітського Королівства в регіональній системі міжнародних відносин.

З часів після закінчення Другої світової війни Близькосхідний регіон ще продовжував знаходитись у стадії формування, будучи не повністю сформованою регіональною системою [4]. Більше того, йдеться про те, що можливим є і перегляд наслідків Першої світової війни, оскільки основні кордони на Близькому Сході склалися саме тоді. Надалі змінювався статус територій, колонії перетворювались на незалежні держави, але кордони між ними залишалися, за незначними виключеннями, незмінними. У цьому контексті нагадаємо, що створення емірату Трансйорданія під владою еміра Абдаллаха аль-Хашімі тривалий час розглядалося як класичний приклад «ролі імперіалізму в роздробленні Арабського світу після першої світової війни» [3, 178].

Можливий розпад Іраку або Сирії може започаткувати перебудову кордонів Близькосхідного регіону. Тому і досі залишається відкритим питання остаточного визначення меж регіону та суб'єктів, остаточно не визначені і механізми та шляхи регулювання взаємовідносин у межах цієї системи.

Ядро Близькосхідної системи складають арабські держави, які за територіальною ознакою належать до трьох великих субрегіонів: африканського, східно-середземноморського та аравійського. Африканська зона арабського світу включає до себе країни Магрибу (Алжир, Марокко, Мавританію, Туніс та Лівію), Єгипет і Судан. До арабських країн Східного Середземномор'я слід віднести Сирію, Ліван, Йорданію та Ірак. Решта арабських країн входить до аравійської зони, до якої тяжіє і Йорданія. Близькосхідні проблеми органічно пов'язані з ситуацією у Середземномор'ї, Південній Європі, Південній Азії переважно в контексті боротьби з міжнародним тероризмом.

Вказана спільнота держав з геополітичної точки зору є важливим компонентом сучасних міжнародних відносин і світової економіки.

Близькосхідна регіональна система, як і будь-яка інша міжнародна система, є олігополітичною, тобто її характер визначається поведінкою її провідних акторів, до яких зараховуємо Йорданію.

Взаємодія держав у середині системи міжнародних відносин багато у чому визначається їхнім ставленням до наявного балансу сил. Деякі тяжіють до його підтримки, інші – до зміни, треті – до його руйнування. Залежно від цього держави і будують відносини одна з одною як союзники, партнери або ж як супротивники. Взаємодія нових явищ, що виникають у процесі історичного розвитку, та системи міжнародних відносин визначає закономірності її еволюції. У результаті цієї взаємодії інтереси однієї чи декількох держав починають виходити за межі наявного балансу сил, внаслідок чого стабільність системи порушується. До країн, що підтримують зрівноваженість Близькосхідної системи, держав-балансирів, відносимо Йорданію. Такі держави є гарантами збереження системи міжнародних відносин, її адаптації до нових історичних умов. Як зазначав Ш. Перес, королю Йорданії Хусейну вдалося досягти перетворення «сумнівного королівства» в королівство, яке викликає повагу [5]¹.

Особливого значення при аналізі місця Йорданії у системі міжнародних відносин на Близькому Сході набуває проблема центросилової динаміки в регіоні. Основою «сили держави» є економічна та соціальна стабільність. Чимдалі більша кількість політологів доходить висновку, що державі не обов'язково мати весь комплекс центросилових чинників для атестування як «центр сили». Досить одного-двох чинників зі значною «питомою вагою» кожного. Йорданія має досить обмежені можливості за багатьма показниками. Особливого значення набуває міжнародний імідж та авторитет держави в регіоні. Також слід враховувати моральний чинник, роль якого зростає. Важливим є такий суб'єктивний фактор, як особисті якості лідерів країни, в цьому випадку – правлячої династії Хашимітів, нащадків пророка Мухамеда, хранителів святих місць ісламу в період існування Османської Імперії, які на межі XIX і XX століття стали

¹ У цих роботах Близький Схід аналізується як регіон, який все ще перебуває на етапі формування. Зокрема, П. Білгін аналізував варіанти визначення регіону як відображення трьох безпекових концепцій: 1) арабський регіональний порядок, 2) середземноморський світ, 3) мусульманський світ.

лідерами арабського визвольного руху і висунули ідею створення єдиної арабської держави, а після того, як цю ідею не вдалося реалізувати, стали монархами Іраку та Трансйорданії.

На прикладі Йорданії ми можемо прослідкувати, як змінювались пріоритети серед компонентів, що визначали її центросилові прагнення в різні періоди. Місце Йорданії в регіональних міжнародних відносинах визначались спочатку прагненням правлячої династії Хашимітів очолити рух за арабську єдність, згодом – специфікою її позиції в арабсько-ізраїльському конфлікті щодо палестинської проблеми, зважаючи на той факт, що палестинці становили більше половини населення країни, а згодом – зростаючим авторитетом короля Йорданії Хусейна в арабському світі.

Після закінчення Другої світової війни Йорданське Хашимітське Королівство та Ірак, де правлячими династіями були Хашиміти, виступили ініціаторами об'єднання. Проте їхні плани «Великої Сирії» та «Родючого півмісяця» були відкинута іншими арабськими країнами.

Другу спробу створення об'єднання монархічних режимів, де при владі перебували представники династії Хашимітів, було здійснено після Суецької кризи 1956 року. 14 лютого 1958 р. було проголошено створення Хашимітської Арабської Федерації у складі Іраку і Йорданії. Головою федерації став король Іраку Фейсал II. Іракський режим бачив у федерації засіб абсорбції Йорданії, що загострювало іраксько-йорданські суперечності. Але вже 14 липня 1958 р. в Іраку було повалено монархічний режим, Ірак було проголошено незалежною республікою. Республіканська влада заявила про вихід з Хашимітської федерації й Багдадського пакту.

Особливу позицію зайняла Йорданія і по проблемі арабсько-ізраїльського врегулювання. 15 травня 1948 року на територію Палестини вступили регулярні війська Єгипту, Іраку, Сирії, Йорданії та Лівану. Уряди цих країн, а також Саудівської Аравії та Ємену оголосили війну Ізраїлю. Розпочалася перша арабсько-ізраїльська війна.

З усіх арабських країн лише одна Йорданія мала сучасну армію – Арабський легіон, яким командував англієць генерал Глабб. Король Йорданії формально був головнокомандувачем арабських збройних сил. Війна в Палестині точилася до весни 1949 року з перервами, пов'язаними з посередницькими зусиллями ООН.

Ізраїль завдав арабам ряд поразок і захопив значну частину територій, виділених ООН для створення арабської палестинської держави, частину Єрусалима. Західний берег річки Йордан і східна

частина Єрусалима були анексовані Йорданією. Сектор Газа відійшов під контроль Єгипту.

Позиція Йорданії з палестинської проблеми завжди відрізнялась від позиції решти арабських країн. Коли в березні 1947 року Рада ЛАД прийняла резолюцію, яка закликала арабські країни до єдності в палестинському питанні, Йорданія залишила за собою право «вільних і незалежних дій» внаслідок наявності «особливих відносин» з Палестиною. У 1947 році король Йорданії Абдаллах проводив таємні переговори з єврейськими представниками, зокрема з Г. Меїр, на яких підтвердив прагнення приєднати до Йорданії ту частину Палестини, на якій мала бути створена арабська держава [2, 53-54].

На зустрічі короля Абдаллаха з Г. Меїр 11-12 травня 1948 року він зажадав територіальних поступок від майбутньої Ізраїльської держави в обмін на його визнання. Коли за рішенням ЛАД 20 липня 1948 року було проголошено створення уряду Палестини, він отримало визнання всіх арабських країн, за виключенням Йорданії, яка скликала в Аммані 1 жовтня 1948 року Палестинський конгрес і запропонувала палестинцям свій захист. Одночасно з листопада 1948 по лютий 1950 року вона продовжувала таємні переговори з Ізраїлем, за цей час Йорданію відвідало 12 ізраїльських делегацій. Абдаллах запропонував підписання Пакту про ненапад і відкриття вільної торгівлі. Було підписано перемир'я, а 17 грудня 1949 року було проголошено об'єднання Йорданії і арабської частини Палестини в єдину Хашимітську Йорданію на чолі з королем Абдаллахом. Решта арабських країн висловила своє негативне ставлення до цього і разом з країнами Східної Європи і деякими латиноамериканськими країнами блокувала прийняття Йорданії в ООН. У квітні 1950 року анексія Йорданією Палестини була схвалена Йорданським парламентом, а деякими днями раніше вона була визнана Великою Британією, яка розповсюдила на всю територію країни дію англійсько-йорданського договору 1948 року і гарантувала невтручання США у справи Йорданії, пов'язані з анексією частини Палестини [2, 53-54]. Ліга Арабських Держав поставила питання щодо виключення Йорданії, але проти цього виступив Ірак, де на той час у владі теж знаходилась династія Хашимітів. ЛАД приймає компромісне рішення ставитися до анексії Йорданією частини Палестини як до опіки, доки палестинська проблема не буде вирішена на користь її народу.

24 лютого 1950 року була парафована таємна угода між Ізраїлем та Йорданією. Але один з членів йорданської делегації втік до Єгипту і оприлюднив ці домовленості, які викликали негативну реакцію арабських держав і частини населення Йорданії. 20 липня 1950 року

короля Абдаллаха було вбито палестинцем Мустафой Шукрі на очах у онука, майбутнього короля Йорданії Хусейна. Питання нормалізації ізраїльсько-палестинських відносин було відкладено на більш ніж на 40 років.

5 червня 1967 р. Ізраїль без оголошення війни напав на Єгипет, Сирію та Йорданію. Війська Ізраїлю окупували найважливіші стратегічні райони – Синайський півострів на півдні, Голанські висоти на півночі, Західний берег річки Йордан на сході. Кількість палестинських біженців зросла ще на 400 тис. осіб (до початку війни 1967 р. – 1 млн. 344 тис. осіб, значна частина яких опинилась у Йорданії), більше мільйона арабів, що проживали на окупованих територіях, опинились під ізраїльською юрисдикцією, внаслідок чого виникає потужний міграційний рух.

Суперечності між урядами арабських країн, перш за все Йорданією, та Організацією Визволення Палестини, яка поведилася «як держава в державі», всіляко розпалювалися Ізраїлем. У 1970 р. загострилися відносини між палестинським рухом опору і керівництвом Йорданії, де палестинці становили більш ніж половину населення. Сутички між йорданською армією та палестинцями переросли у справжню війну, пік якої припадає на вересень 1970 р. Зусилля ЛАД та Єгипту по припиненню бойових дій були безрезультатними. Збройні загони ОВП наприкінці 1970 року були витіснені з Йорданії і перейшли в Ліван, що стало каталізатором початку громадянської війни в цій країні в 1975 р.

Теоретично можливими були три варіанти вирішення палестинської проблеми:

- так званий «ізраїльський варіант», тобто автономія палестинців у складі Ізраїлю;
- «йорданський варіант», – створення йордансько-палестинської конфедерації;
- створення палестинської держави.

На нараді глав держав і урядів арабських країн в травні 1989 році в Касабланці арабські країни погодилися з правом Ізраїлю на існування та безпеку.

31 липня 1988 року король Йорданії Хусейн (1935-1999) зробив заяву щодо визнання права палестинців утворити власну державу. Він оголосив про припинення символічних юридичних та адміністративних зв'язків з Західним берегом ріки Йордан, що існували з 1950 року, розпустив нижню палату парламенту, в яку входили представники окупованих територій, оскільки це входило в

протиріччя з загальноарабськими підходами до проблеми окупованих територій й заважало боротьбі палестинців проти ізраїльської окупації.

22 жовтня 1988 року в Акабі (Йорданія) відбулася зустріч президента Єгипту Х. Мубарака, короля Йорданії Хусейна і Голови Виконкому ОВП Я. Арафата. Х. Мубарак і Я. Арафат відвідали Багдад для консультацій з С. Хусейном. За цими консультаціями відбулося рішення XIX сесії Палестинської Національної Ради (парламенту в вигнанні) в листопаді 1988 року щодо визнання всіх резолюцій ООН по палестинській проблемі, включаючи резолюції ООН 242 і 338 і проголошення палестинської держави.

26 жовтня 1994 року було укладено мирний договір між Йорданією та Ізраїлем. Таким чином для Йорданії мир з Ізраїлем – ключове питання не тільки зовнішньої, але й внутрішньої політики, стратегічний вибір, який вона зробила давно, але здійсненню якого раніше заважали регіональні та глобальні реалії [3]. Ізраїльсько-йорданська «нова модель встановлення миру», «модель теплого миру», миру не тільки між державами, але й між народами мала створити умови для розвитку контактів на рівні народів, окремих громадян, мала, з точки зору Йорданії, стати універсальною, взірцем для інших арабських держав. Розвитку відносин з Йорданією відводилась ключова роль в ізраїльській моделі «нового Близького Сходу». Ізраїль та Йорданія мали стати ядром регіональної інтеграції. Водночас в умовах погіршення регіональної ситуації простежується тенденція до гальмування ізраїльсько-йорданських відносин.

Трансформаційні процеси в Близькосхідному регіоні привертають значну увагу політичних, економічних, військових кіл провідних країн світу, особливо внаслідок подій 2011-2013 рр. у Тунісі, Єгипті, Лівії, Ємені, Бахреїні, Сирії та деяких інших країнах, так званої «арабської весни». Ідеї демократизації і реконструкції Близького Сходу розрозлялись Г. Кіссінджером, Р. Дебре, Д. Рамсфелдом, Д. Чейні, К. Райс, П. Вулфовіцем та ін. [1, 157]. Американська «стратегія просування демократії на Близькому Сході», маючи на увазі продовження історичної традиції повоєнної демократизації Німеччини та Японії і постбіполярної демократизації Східної Європи та СРСР, передбачала, що демократичні реформи у країнах регіону стануть тим універсальним засобом, який надасть змогу не тільки ліквідувати соціально-економічні та соціально-політичні корені екстремізму та тероризму, але й розв'язати такі складні політичні проблеми, як арабсько-ізраїльський конфлікт. Ці ідеї вступають у конфронтацію з ісламістськими рухами, які мають надзвичайно високий вплив у регіоні і прагнуть його поширити й на більш широкий простір, зокрема

у пострадянських країнах. У цьому плані заслуговує на увагу і йорданська модель політичної демократизації та економічної лібералізації, використання нею кланово-племінного фактору як противаги посиленню впливу ісламістів.

Довгострокові наслідки «арабських революцій» дуже складно спрогнозувати. Але вплив цих подій на усе світове співтовариство буде значним. Внаслідок цих подій на Близькому Сході склалася якісно нова ситуація, розпочався процес формування нового регіонального порядку, припинилася дія попередньої системи балансу сил на регіональному рівні. Глибока системна криза знайшла відображення у посиленні як внутрішнього соціально-політичного напруження, так і погіршенні міжарабських відносин, поширенні відцентрових тенденцій в арабському світі, головним носієм яких є ісламські фундаменталістські організації та угруповання. У регіоні формуються нові коаліції, відбувається перегрупування сил, зміни у балансі сил між Ізраїлем та арабськими країнами.

Таким чином, сучасний стан розвитку Близькосхідної регіональної системи характеризується суттєвою трансформацією, послабленням традиційних центрів сили, зокрема Єгипту, Іраку, Сирії та посиленням позицій інших держав, до яких відносимо Йорданію. На Близькому Сході відбувається дуже важлива трансформація, що принесе новий баланс сил, нову структуризацію, і цей новий баланс стане дуже важливим компонентом усієї регіональної ситуації вже у короткостроковій перспективі, що має враховуватись Україною у формуванні її політики у Близькосхідному регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; Відп. редактор Б.О. Парахонський. – К. : ПЦ «Фоліант», 2008. – 591 с.
2. Млечин А. Короля убили на Храмовой горе // Новое время. 1992. – 53-54 с.
3. Тума Э. Национально-освободительное движение и проблема арабского единства. – М. : Издательство «Наука», Главная редакция восточной литературы., 1977. – 432 с.
4. Abdul Salam Majali, Jawad A. Anani and Munther J. Haddadin The Inside Story of the 1994 Jordanian-Israeli Treaty RGI 4QS UK, 2006. – 324 с.
5. Bilgin P. Inventing Middle East. The Making of Regions through Security Discourses. – The fourth Nordic Conference on Middle Eastern

Studies: The Middle East in Globalizing World. Oslo, 13-16 August 1998, Djalili M.-R., Kellner Th. Moyen-Orient, Caucase et Asie centrale: des concepts géopolitiques à construire et à reconstruire? // Central Asian Survey. – 2000. – № 19 (1). – 120 P.

6. Jerusalem Post. 1999. 12.02.

Мохамад Аль-Файез. Особая роль Иорданского Хашимитского Королевства на Ближнем Востоке.

В статье анализируются исторические предпосылки и современная роль Иорданского Хашимитского Королевства в системе международных отношений на Ближнем Востоке в условиях трансформации Ближневосточной региональной системы. Исследуется влияние трансформационных процессов на Ближнем Востоке на внешнюю политику Иордании.

Ключевые слова: Ближний Восток, роль Иордании, внешняя политика Иордании, арабо-израильский конфликт.

Mohammad Al Fayez. The special role of Hashemite Jordanian Kingdom in the Middle East.

This article analyzes the historical background and contemporary role of Hashemite Jordanian Kingdom in international relations system in the Middle East under conditions of transformation of the Middle East Regional system. The influence of the transformation processes in the Middle East on Jordan's foreign policy is also being analyzed.

Keywords: Middle East, Jordan's role, the foreign policy of Jordan, the Arab-Israeli conflict.

Кондратенко О. Ю.

ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто питання реінтеграції пострадянського простору упродовж останніх двох десятиліть. Звернено увагу на дезінтеграційні чинники, політико-економічні проблеми країн СНД, а також на намагання Росії закріпити свій геополітичний вплив на теренах Співдружності шляхом реалізації різних інтеграційних проєктів.

Ключові слова: інтеграція, пострадянський простір, СНД, Росія, геополітика.

Означене питання набуває актуальності у міру реалізації Російською Федерацією (далі РФ) своїх інтеграційних проєктів, які не